

Отримано: 26 лютого 2024 р.

Прорецензовано: 11 березня 2024 р.

Прийнято до друку: 15 березня 2024 р.

e-mail: saphochka1@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-9267>

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-21(89)-74-76

Борзенко О. П. Інтонація та її вплив на мовленнєве спілкування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 21(89). С. 74–76.

УДК: 81:808.5

Борзенко Олександра Павлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ІНТОНАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МОВЛЕННЄВЕ СПІЛКУВАННЯ

Статтю спрямовано на вивчення інтонації та її впливу на мовленнєве спілкування. Зазначається увага мовознавців, що інтонація відіграє найважливішу роль у процесі мовленнєвого спілкування та у кожній мові має свої особливості. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії й практики лінгвістичних дисциплін з'ясував, що більшість дослідників розглядає інтонацію як звуковий засіб організації смислової інформації та емоційно – експресивне оформлення мовленнєвого спілкування. Інтонація й звуки мовлення сьогодні набувають нової значущості з огляду на різноманіття мов, діалектів, ідіолектів, етнолектів, соціолектів тощо. Встановлено, що інтонація має складну структуру та будову й для неї характерно: оформлювання висловлювань в одне ціле, тобто сприйняти формуванню сприйняття змісту певного мовленнєвого спілкування та розкривати підтекст висловлювання, передаючи інформацію, яка не виражена словами; інтенсивність – сила голосу; темп – ступінь швидкості та повільності мовлення; забарвлення інтонації надає тембр голосу; паузи (зупинки мовлення), чим довша зупинка, тим для вираження думки вагомішою є пауза.

Звернуто увагу на те, що вивчення мови є результатом взаємодії мови і культури між представниками різних національностей і мов, та наголошується на необхідності врахування нейрофізіологічних, психічних, антропометричних особливостей людини, а також на економічній, соціальній особливості, які впливають на мовленнєве спілкування. Встановлено, що сьогодні мовленнєва інтонаційна компетентність освічених людей прагне використовувати передову інноваційну форму в мовленнєвмі спілкуванні і властива будь-якому висловлюванню та виражає різні його емоційні відтінки.

Ключові слова: інтонація, мовленнєве спілкування, мелодика мовлення, інтенсивність, пауза, темп мовлення, голосовий тембр, експериментально-фонетичні дослідження.

Oleksandra Borzenko,

PhD in Pedagogy, Docent,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Kharkiv National Automobile and Highway University

INTONATION AND ITS IMPACT ON SPEECH COMMUNICATION

The article is aimed at studying intonation and its impact on speech communication. The attention of linguists is noted that intonation plays the most important role in the process of speech communication and each language has its own characteristics. The analysis of the research of domestic and foreign scientists in the theory and practice of linguistic disciplines revealed that most researchers consider intonation as a sound means of organizing semantic information and an emotionally expressive design of speech communication. Intonation and speech sounds are gaining new significance today due to the diversity of languages, dialects, idiolects, ethnolects, sociolects, etc. It has been established that intonation has a complex structure and formation and is characterized by: forming statements into a single whole, that is, contributing to the formation of the perception of the content of a certain speech communication and revealing the subtext of the statement, conveying information that is not expressed in words; intensity – strength of voice; tempo – degree of speed and slowness of speech; the color of the intonation is given by the timbre of the voice; pauses (speech stops), the more significant the pause is for expressing thoughts.

Attention is drawn to the fact that language learning is the result of the interaction of language and culture between representatives of different nationalities and languages, and the need to take into account neurophysiological, mental, anthropometric features of a human, as well as economic and social features that affect speech communication, is emphasized. It has been established that today the speech intonation competence of educated people tends to use an advanced innovative form in speech communication and is characteristic of any expression and expresses its various emotional shades.

Key words: intonation, speech communication, speech melody, intensity, pause, speech tempo, voice timbre, experimental phonetic research.

Постановка наукової проблеми. Мовні проблеми є актуальними в будь-якому суспільстві. Лінгвісти звернули увагу на проблему походження та формування мовленнєвої інтонації. Вивчення цього процесу пов'язане з певними труднощами і вимагає досвід вчених з фізіології, антропології, етології, психології мовлення тощо. Проблеми, які на перший погляд здаються традиційними: інтонація, звуки мовлення тощо – сьогодні набувають нової значущості з огляду на різноманіття мов й діалектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців з теорії й практики лінгвістичних дисциплін (Дж. Армстронг, Е. Андрієвська, А. Багмут, А. Барабуля, Л. Батурська, Ф. Бацевич, І. Борисюк, А. Вежицька, А. Волик, З. Гассан, І. Голубовська, О. Есперсен, Ю. Карпенко, М. Кочерган, З. Коцюба, В. Куайн, В. Манакін, О. Мельничук, Ю. Мосенкіс С. Ніколаєва, В. Парашук, А. Приходько, О. Семенюк, С. Семчинський, Е. Сепір, А. Тромбетті, Ч. Цурутані, Е. Холл, М. Якобсен, Т. Ямагучі, О. Яценкова та ін.), носять різноплановий характер, а саме: проблема формування та розвитку інтонаційної системи мовлення; необхідність розгляду інтонації в онтогенетичному аспекті тому, що людина має вроджене вміння виробляти звуки, що у немовлят спостерігаються зміни частоти тону, тобто закладена первинна інтонаційна структура тощо. За словами А. Багмут інтонація висловлювання є елементом звукового мовлення,

що різні форми мовленнєвого спілкування знаходять своє відображення в інтонації (Багмут, 1975: 17). Новітні дослідження свідчать, що українські фонетисти вживають для позначення системи одиниць супрасегментного рівня терміни «інтонація» й «просодія» (Андрієвська, 2001: 2), так як у лінгвістиці немає спільної термінології й суттєво відрізняються дефініції поняття інтонації, погляди мовознавців щодо мінімальних одиниць, компонентів та функцій цього явища. Вчені досліджували інтонацію на матеріалах різних мов, дотримуючись різних видів комунікативного підходу: комунікативно-функціонального, комунікативно-прагматичного, комунікативно-динамічного. Так, наприклад, український вчений О. Волик порівнює фонетичні аспекти французької та китайської мов; японський лінгвіст Ч. Цурутані провів дослідження інтонаційних систем японської та англійської мов; А. Катлер та К. Пальєр провели дослідження систем наголосу голландської та іспанської мов; шведський вчений З. Гассан порівнював довготу звуків у шведській та східних мов. В працях вчених приділена увага висвітленню інноваційним методам аналізу інтонації, що ґрунтується на сучасних досягненнях науки та техніки. Також низка наукових досліджень присвячена вдосконаленню комп'ютерних програм розпізнання мовлення й обробки мовлення тощо.

Мета дослідження. Головною метою даного дослідження є вивчення й узагальнення сучасних аспектів впливу інтонації, спрямованого для вирішування адаптаційних завдань та розширювання знань на мовленнєве спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне осмислення думки, власної або чужої, може бути правильно виражене і так само сприйняте слухачами, лише в тому разі, коли мовець правильно використовує всі компоненти мови (системи її звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму й голосового тембру). Інтонація є загальним засобом актуалізації мовлення, засобом зв'язку з ситуацією спілкування і контекстом висловлювання. У ній – серце і розум мовлення. З інтонаційним багатством мовлення пов'язані всі положення теорій виразного читання. Вони підпорядковані кінцевій меті – інтонації автора, адекватній його розповіді. Жодне живе мовлення без інтонації неможливе (Климова, 2014: 105).

Інтонація відіграє важливу роль у процесі мовленнєвого спілкування. Вона містить інформацію про мовленнєвий вчинок, про будову мови, про автора, виражає емоції, характеризує ситуацію мовлення тощо.

Сучасні українські лінгвісти розглядають інтонацію як комплекс елементів, який включає мелодику, інтенсивність, ритм, гучність, темп, наголос, тембр (Горь, 2001: 49).

Інтонаційними контурами є – мелодика, інтенсивність, пауза, темп мовлення, тембр мовлення, дикція: мелодика мовлення (від грецького «melōdikhós» – мелодійний, пісенний) – зміна частоти основного тону, його діапазонів, інтервалів, підвищень і понижень, напрямку його руху (вгору, вниз, рівно тощо) (Кочерган, 2014: 118); інтенсивність (латинський «intension» – напруження) – підвищення і посилення голосу на слові, яке хочуть виділити (логічний наголос), завдяки наголосу розрізняють поняття, наголошують на важливості певного слова у фразі та з інтенсивністю звучання пов'язують гучність, що є акустичним параметром мовлення (Яценкова, 2011: 143); пауза (латинське «rausa» – припинення) – перерва у звучанні, зупинка в потоці мовлення, що впливають на ритміку мовлення, сприяють виділенню певного змісту (приклад: «Моя сестра, артистка, в Києві», тобто акцентується на тому, що сестра знаходиться в Києві; та «Моя сестра – артистка в Києві» тобто вона працює артисткою в Києві); темп мовлення (латинське «tempus») – акустичний параметр мовлення, який формують швидкість мовлення, тривалістю звучання певних слів, інтервалом і тривалістю пауз та передає ставлення мовця до висловлюваного: вагомим вимовляється повільніше, неважливе – швидше (Кочерган, 2014: 118); тембр мовлення – забарвлення голосу, що визначається кількістю додаткових тонів, які накладаються на основний тон та залежить від індивідуальних особливостей голосового апарату й надає мовленню емоційності та виразності; дикція – акустичний параметр мовлення, що охоплює правильність артикуляції (рухи органів артикуляції, що відповідають потрібному місцю та створенню звуку) й чіткість артикуляції (точність вимовляння звуків у слові) (Яценкова, 2011: 143).

Важливу роль у процесі мовленнєвого спілкування відіграють акустичні (звукові) якості усного мовлення. Від голосу мовця значною мірою залежатиме, будуть його слухати, чи ні. Тому вільне володіння голосовим апаратом належить до культури мовлення. Голосовий апарат – це система органів людини, які беруть участь у творенні членороздільного мовлення. Його формують: органи дихання (легені, що подають до гортані струмінь повітря); вібратори (голосові зв'язки, що вібрують під час проходження струменя повітря і створюють звук, голос); резонатори (гортань, порожнини носа й рота, що змінюють свою конфігурацію в процесі говоріння, посилюють кожний звук, роблять його чітким або створюють резонанс): артикулятори (язик, губи, нижня щелепа та м'яке піднебіння, що змінюють форму резонаторів, тобто змінюють звучання) (Яценкова, 2011: 143).

Інтонація передбачає володіння механізмами мовленнєвого спілкування. Вплив має бути спрямований на діяльність психіки людини й поєднувати як логічні, так і емоційні компоненти в спілкуванні. Інтонація для успішного мовного спілкування має бути достатньо сильною. Це зумовлює необхідність посилення використання різних її факторів впливу на дотримання певних правил і прийомів з огляду, на умови й цілі спілкування, на функції забезпечення структурної цілісності висловлювання, повідомлення висловлювань, актуального членування висловлювань, ситуації спілкування. Інтонацією передається ставлення до предмета обговорення, тим самим, розкривається культурне самовизначення та вплив на формування мовленнєвого спілкування.

Непорозуміння, які виникають через незнання культурної специфіки інтонації, можуть привести до культурного шоку. Культурний шок – це звичайне явище для особи, яка вивчає мову в іноземному культурному середовищі. Воно пов'язане з відчуттям відчуженості, роздратування, ворожості, суму, самотності, ностальгії і навіть з психічними розладами. Тільки вивчення особливостей інтонації мов допоможе уникнути культурного шоку (Brown, 1998: 35).

Значну роль відіграє висота голосу. У американських жінок високий голос асоціюється з жіночністю та товариськістю, а низький голос – з орієнтацією на статус; у чоловіків високий голос асоціюється з товариськістю, прагненням домінувати та агресивністю, а низький голос – із впевненістю у собі. З погляду інтенсивності, добре поставлені голоси, висока культура мовлення забезпечує паралельне, односпрямоване використання засобів мелодики та гучності. З підвищенням соціального статусу змінюється картина паузації – зменшується відсоток коротких пауз, зате збільшується кількість середніх та довгих пауз. Що стосується інтонаційної характеристики мовців низького соціального статусу, то вони демонструють обмеженість мелодійного репертуару (Захарова, 2015: 122).

Як свідчить аналіз результатів досліджень праць Р. Бренда та Р. Лакоффа, американські жінки вживають інтонаційні малюнки, що асоціюються з вираженням здивування, ввічливості й використовують висхідний тон у стверджувальному мовленні та наголошують, що усі показники основного тону у жінках вищі, ніж у чоловіків.

Комунікативні стилі чоловіків та жінок мають суттєві відмінності. Результати досліджень Р. Холл показують, що жінки частіше, ніж чоловіки, послуговуються розділовими питаннями (*This is really important, don't you think?*), занадто ввічливими та шанобливими розмовними формами (*This is probably not important, but...*); надмірно вживають уточнюючих слів (*Don't you think that maybe sometimes...*), виразів з відтінком невпевненості та «хибних стартів» (*I think...I was wondering...*). Відповідно у їхньому мовленні переважають високі тони та висхідна інтонація, навіть у стверджувальних реченнях (Hall, 1986: 9).

Деякі жінки-лідери вдавалися к уподібненню своєї інтонації до чоловічої. Маргарет Тетчер, наприклад, цілеспрямовано зменшувала різноманітність своїх інтонаційних зразків, понижувала тон голосу, говорила повільніше. Тим самим вона підвищувала ступінь упевненості та довіри до своїх слів.

Кожна мова має певну кількість типів інтонаційних конструкцій: українська – сім, французька – десять. Центром інтонаційної конструкції є наголос фрази, пониження або підвищення тону складу, на який падає фразовий наголос. Вагомість інтонації і наголосу виразно ілюструється коли зміст фрази у письмовому варіанту залежить від місця коми, а в усному – від логічного наголосу та відповідної інтонації (Карпенко, 2009: 140).

Отже, саме інтонація дає змогу правильно виразити думку. Кожній мові властива інтонація, яка своїм інтонаційним оформленням впливає на формування й сприймання змісту кожного акту мовленнєвого спілкування.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Треба зазначити, що мовознавці сьогодні досліджують проблеми аналізу інтонації різних мов, здійснюючи фонетичні експерименти, але перешкодою цих досліджень є відсутність уніфікованих описів інтонаційних систем, немає універсальної системи графічної передачі інтонації. Що для комплексного дослідження інтонації та її впливу на мовленнєве спілкування необхідно розглядати рівень комунікативної специфіки висловлювань тощо.

Збільшення міжнародних контактів, зростання ролі світових варіантів англійської мови, вдосконалення комп'ютерних програм автоматичного розпізнання мовлення, інноваційного навчання та пізнання – це тенденції, які дають поштовх для подальших теоретичних і практичних розробок у галузі фонетики та її інтонаційних дослідженнях.

Література:

1. Андриєвська Е. М. Інтонаційне вираження категорії згоди / невзгоди у французькому діалогічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. 20 с.
2. Багмут А. Й. Інтонація як засіб вираження інформативного центру у складнопідрядному реченні. *Інтонація як мовний засіб вираження думки*. Київ, 1975. С. 17–23.
3. Гороть С. І. Фонетико-орфографічний курс сучасної англійської мови. Луцьк, 2001.
4. Захарова Ю. М. Інтонаційна організація сучасного англійського мовлення: навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2015. 152 с.
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 336 с.
6. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2014. 240 с.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 304 с.
8. Яценкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
9. Brown H. D. *Culture Bound: Learning a Second Culture*. Cambridge: Cambridge University press, 1998. P. 33–49.
10. Hall R., Sandler B. *The Classroom Climate: A Chilly One for Women? The Project on the Status and Education of Women*. Washington, DC: Association of American Colleges, 1986.

References:

1. Andrievska, E.M. (2001). *Intonatsiine vyrazhennia katehorii zghody / nevzghody u frantsuzkomu dialohichnomu movlenni (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia)* [Intonational expression of the category of agreement / disagreement in French dialogic speech (experimental phonetic study)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bagmut, A.Y. (1975). *Intonatsiia yak zasib vyrazhennia informatyvnoho tsentru u skladnopidriadnomu rechenni* [Intonation as a means of expressing the informative center in a complex sentence]. *Intonatsiia yak movnyi zasib vyrazhennia dumky – Intonation as a linguistic means of expressing thought*, 17-23 [in Ukrainian].
3. Horot, Ye.I. (2001). *Fonetyko-orfohrafichnyi kurs suchasnoi anhliiskoi movy [Phonetic and orthographic course of the modern English]*. Lutsk [in Ukrainian].
4. Zakharova, Yu.M. (2015). *Intonatsiina orhanizatsiia suchasnoho anhliiskoho movlennia [Intonational organization of modern English speech]*. Kyiv: Publishing house Lira-K [in Ukrainian].
5. Karpenko, Yu.O. (2009). *Vstup do movoznavstva [Introduction to linguistics]*. Kyiv: PC «Akademia» [in Ukrainian].
6. Klymova, K.Ya. (2014). *Osnovy kultury i tekhniky movlennia [Fundamentals of culture and speech technology]*. Kyiv: Publishing house Lira-K [in Ukrainian].
7. Kochergan, M.P. (2014). *Vstup do movoznavstva [Introduction to linguistics]*. Kyiv: PC «Akademia» [in Ukrainian].
8. Yashenkova, O.V. (2011). *Osnovy teorii movnoyi komunikatsiyi [Basics of the Theory of Linguistic Communication]*. Kyiv: VTs «Academiya» [in Ukrainian].
9. Brown, H.D. (1998). *Culture Bound: Learning a Second Culture*. Cambridge: Cambridge University press.
10. Hall, R. & Sandler, B. (1986). *The Classroom Climate: A Chilly One for Women? The Project on the Status and Education of Women*. Washington, DC : Association of American Colleges [in English].